

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Ezelsoor

Redactie, Ezelsoor

Citation

Redactie, E. (2002). Ezelsoor. *Ezelsoor*. Leiden: Werkgroep Boekwetenschap and Academic Press Leiden. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/30056>

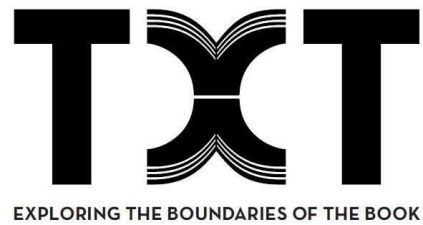
Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/30056>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

The handle <http://hdl.handle.net/1887/28849> holds the collection of TXT in the Leiden University Repository.

This document has been released under the following Creative Commons license

Ezelsoor

Nieuwsbrief van de Werkgroep Boekwetenschap - Universiteit Leiden

Jaargang 4, Nummer 2

Zomer 2002

Interview met professor Witkam

Op 1 juni 2001 werd dr. Jan Just Witkam in Leiden benoemd tot hoogleraar in de handschriftenkunde van de islamitische wereld. De redactie van Ezelsoor interviewt de nieuwe hoogleraar.

Vraag: Van harte gefeliciteerd met uw benoeming. Hoe wordt men hoogleraar?

Antwoord: Daar is geen recept voor. Ik wil studenten met ambitie wel deze raad geven: het is belangrijk om iedere dag je huiswerk te maken, en liefst een beetje meer, maar verder is zo'n benoeming vooral iets dat anderen voor je doen.

V. De leerstoel 'Handschriftenkunde van de Islamitische Wereld' bestond nog niet eerder. Hoe zit dat?

A. Klopt, Leiden heeft een wereldprimeur met deze leerstoel. Het heeft natuurlijk te maken met de internationale faam van de Oosterse collecties in de Universiteitsbibliotheek. De islamitische handschriften zijn daarin een van de zwaartepunten. Er is op dit moment een proces gaande van verwetenschappelijking van het gebruik van de bijzondere collecties van de Universiteitsbibliotheek. Kijk bijvoorbeeld naar de activiteiten van het Scaliger Instituut, dat zich ten doel stelt om onderwijs en onderzoek aan die collecties te stimuleren. Kijk ook naar de onderwijsactiviteiten van de werkgroep Boekwetenschap. Het is nu tijd om al die slapende rijkdom van de bibliotheek wakker te kussen. Zelf gaf ik al meer dan twintig jaar het keuzevak Middenoosterse handschriftenkunde bij Talen en culturen van het Islamitisch Midden-Oosten. Dat alles heeft geleid tot het instellen van de leerstoel en mijn benoeming daarop.

Redactioneel

Dit is het eerste nummer van *Ezelsoor* in een nieuwe formule. De reden van deze verandering is de samenvoeging van *Ezelsoor* met *The Galley*, het nieuwsbulletin van de afstudeervariant 'Book and Publishing Studies' van de Opleiding Engels. Nu de Werkgroep Boekwetenschap steeds meer optreedt als het gezicht van de Leidse boekwetenschap, leek het ons een goed idee om dan ook met één blad naar buiten te treden. In navolging van *The Galley* zal *Ezelsoor* tevens gaan functioneren als contactorgaan van alle Leidse alumni boekwetenschap, wat betekent dat ook de rubriek

Lees verder op p. 2

V. Vertelt U eens iets over Uw eigen studie en werk.
A. Ik ben in 1964 Arabisch en Perzisch gaan studeren in Leiden. In 1970 studeerde ik een tijdje in Teheran. In 1972 deed ik doctoraal examen. Ik beschouw mij in de eerste plaats als arabist en islamoloog. Ik voel mij een leerling van G.W.J. Drewes, Jan Brugman en Karl Jahn. Van elk van hen heb ik veel geleerd. Brugman was mijn pro-

motor. Mijn proefschrift (1989) behandelde leven en werk van de 14e-eeuwse Egyptische encyclopedist Ibn al-Akfani.

V. De islamitische wereld is groot. Hoeveel talen kent U eigenlijk?

A. In elk geval te weinig. Na mijn doctoraal heb ik nog wat Urdu en Maleis geleerd, maar meer
Lees verder op p. 2

Editorial

This is the first issue of *Ezelsoor* in a new formula. The reason behind this change is the merger between *Ezelsoor* and *The Galley*, the information bulletin of the 'Book and Publishing Studies' programme of the Leiden English Department. As the Leiden Centre for the Book has become the main focus point of book studies in Leiden, we thought it a good idea to have one magazine. As was the case for *The Galley*, *Ezelsoor* will function as the newsletter for all Leiden 'Book Studies' alumni. Because of this, we have also adopted the 'Personalalia' section from *The Galley*.

Continued on p. 2

INHOUD

Pagina 3

Scaliger Instituut

Franse

Manuscripten

Pagina 4

Het Kabinet van
Robert Fruin

Pagina 5

Miniaturisten in
Istanbul

Pagina 6

De Koninklijke
Bibliotheek:
Cultureel Erfgoed
of Praktisch Nut?

Pagina 7

'Read here a little,
that thou mayst
know much'

Pagina 9

Op boekenreis van
Frankfurt naar
Münster

Het Arabische
Boek in Parijs

Pagina 10

The First
Typewriter

Pagina 11

Boeken en prenten
uit de Bibliotheca
Thysiana

Pagina 12

Uit de Leidse
boekenwereld

(*Vervolg van p. 1*) talen leren staat steeds op mijn programma. Ik zou meer aan Oosmaans Turks moeten doen, en een paar Indonesische talen erbij zou ook nuttig zijn.

V. U bent dus na uw studie gewoon blijven doorleren. Hoe ging dat?

A. Het echte leren begint pas na de studie. In 1974 werd ik benoemd bij Oosterse handschriften, een afdeling waar ik toen de enige medewerker was. Een jaar later werd ik aangewezen tot conservator. In 1980 werd ik ook conservator van de Oosterse gedrukte werken. In die tijd heb ik mij het handschriftenvak eigen gemaakt, en ik leer iedere dag bij. Ik ben destijds voor mijn theoretische ondergrond de colleges van Peter Gumbert gaan volgen. Buitengewoon nuttig was dat.

V. Wat hebt u zo in de UB ondernomen?

A. Ik ben direct de Oosterse handschriftencollectie op rigoureuze wijze gaan uitbouwen. De omstandigheden waren en zijn gunstig, er is veel materiaal op de markt. Als ik met pensioen ga zal de collectie Oosterse handschriften in omvang verdubbeld zijn ten opzichte van wat ik in 1974 aantrof. Mijn voorgangers hebben daar precies vier eeuwen over gedaan. Het is wel zo dat de oude collecties, zoals die in de zeventiende eeuw zijn gevormd door Jacobus Golius en Levinus Warner, in kwaliteit nauwelijks te overtreffen zijn. Zulke stukken komen in die hoeveelheden niet meer op de markt. De fondsen waren zeer beperkt, dus ik heb vooral twee dingen gedaan: externe fondsenverwerving om meer financiële armslag te hebben, en een netwerk van leveranciers opzetten in verschillende islamitische landen zelf om de kosten van aanschaf te drukken. Het is geen kunst om je budget in één keer bij een Londense antiquaar op te maken. Het is veel spannender om in het veld zelf te opereren, en het aanbod is er ook veel veelzijdiger.

Maar van het een komt het ander: met de aanschaf rijst het probleem van de ontsluiting. Dus heb ik catalogus-projecten opgezet. De UB geeft zelf een serie catalogi uit, *Codices Manuscripti*. Daarin zijn onder mijn redactie diverse delen met beschrijvingen van Oosterse handschriftmaterialen verschenen. Ik noem hier de supplement-catalogus voor de Hebreeuwse handschriften, de Gids door de Batakse collectie, het vierde deel van de Javaanse catalogus, twee delen Bali-

nese verzameling, de catalogus van de Atjehse handschriften, de eerste delen van de Maleise en de Turkse catalogi. De catalogus van de Chinese handschriften gaat binnenkort ter perse, net als het tweede deel van de Turkse catalogus. De manuscripten van de inventarissen van de wetenschappelijke archieven van Max Weisweiler en van Theo Galestin zijn in bewerking. Een vrijwilligster werkt aan de beschrijving van onze foto-collecties. Zelf ben ik de auteur van de catalogus van de Arabische handschriften. Sommige van deze projecten worden door NWO of de KNAW gesteund, andere worden vanuit de UB gefinancierd. De delen in deze serie zie ik als het belangrijkste 'produkt' dat ik te bieden heb. Ik maak op dit moment een CD-ROM met beschrijvingen van de gehele Oosterse handschriftencollectie.

Ik heb in 1986 een tijdschrift opgericht, *Manuscripts of the Middle East*, om een platform te bieden voor onderzoek op dit gebied. Het was het eerste tijdschrift in zijn soort, en heeft internationaal zeker bijgedragen tot het maken van de Middenoosterse handschriftenkunde tot een academisch vak.

In de islamitische wereld wordt het handschriftelijke erfgoed hoog geschat, zij het dat er niet altijd verstandig mee wordt omgesprongen. In de loop der jaren heeft mijn werk mij bij vele interessante en belangrijke mensen in het Midden-Oosten zelf gebracht die ik anders nooit zou hebben ontmoet. Ook van hen heb ik veel geleerd.

Ook de menselijke factor is van eminent belang. Ik heb het grote geluk dat ik in de UB een groep enthousiaste en bekwame collega's heb. Zij stimuleren mij in wat ik onderneem en, bijna nog belangrijker, temperen mij als ik wat al te hard van stapel wil lopen. Zonder hen zou ik niet zijn wie ik nu ben.

V. En Uw studenten?

A. De studenten wil ik dat directe contact met het verleden geven dat je door het bestuderen van een handgeschreven boek krijgt. Ik wil dat zij de technieken en inzichten verwerven die nodig zijn om islamitische bronnen uit de pre-moderne periode te begrijpen en te gebruiken. Ik wil hen leren hoe zij al die menselijke sporen in het handgeschreven boek moeten duiden, van auteur, via copïist naar lezer. Alleen zo zullen zij in later staat zijn om zelf het bronnenmateriaal op een verantwoorde

wijze te hanteren. Dat gaat dus wel wat verder dan een cursus paleografie en codicologie. Ik ga met hen uitgebreid in op de ideeën en technieken van de traditionele islamitische geleerden. De geschiedenis van het traditionele islamitische onderwijs is een aspect dat in mijn colleges regelmatig aan de orde komt. Dat de UB ook de collecties bezit waarmee dat allemaal kan worden duidelijk gemaakt is een enorm voordeel.

V. Wat verder nog?

A. Mijn oratie houd ik op 15 november 2002. Komt allen.

(*Vervolg van p. 1*) personalia van *The Galley* is overgenomen. Tevens zult u met enige regelmaat bijdragen in het Engels aantreffen, om daarmee ook geïnteresseerde lezers in het buitenland te kunnen bereiken.

De oorspronkelijke lay-out is hier en daar licht aangepast en verbeterd en het aantal pagina's is uitgebreid. In grote lijnen blijft *Ezelsoor* echter wat het de afgelopen vier jaar is geweest: een nieuwsbrief voor iedereen die geïnteresseerd is in de Leidse boekwetenschap, waarin verslag wordt gedaan van activiteiten op het gebied van onderwijs en onderzoek en met aankondigingen en besprekingen van pas verschenen boeken en lopende tentoonstellingen, waarin u op de hoogte wordt gehouden van het wel en wee van docenten, studenten en oud-studenten.

De redactie

(*Continued from p. 1*) Another new feature of *Ezelsoor* will be the regular inclusion of contributions in English, in order to reach interested readers abroad.

The lay-out has been adapted slightly and the number of pages has been extended. In general, however, *Ezelsoor* remains what it has been over the past four years: a news bulletin for all those interested in the world of Leiden book studies, with information on activities in the field of teaching and research, reviews and short notices of recent books and current exhibitions, which will keep you informed about the vicissitudes of staff, students and alumni.

The editors

Scaliger Instituut

De Leidse Universiteitsbibliotheek is een van de oudste en grootste bibliotheken van Nederland. Zij beheert een aantal vermaarde verzamelingen op het gebied van de Oosterse en Westerse handschriften, oude drukken, kaarten en atlanten. Deze 'Bijzondere Collecties' hebben vanaf het begin ten dienste gestaan van het Leidse onderwijs en onderzoek. Dat geldt ook voor het eveneens in de UB ondergebrachte universiteitsarchief en voor verzamelingen die door andere instellingen in beheer zijn gegeven, zoals de bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde en de Bibliothèque Wallonne. Twee jaar geleden is met steun van onder andere het Leids Universiteits Fonds het initiatief genomen tot de oprichting van een centrum dat het gebruik van de Bijzondere Collecties van de UB in onderwijs en onderzoek wil stimuleren en faciliteren: het Scaliger Instituut.

Het Scaliger Instituut, vernoemd naar een van de beroemdste geleerden van de Leidse Universiteit, de polyhistor Josephus Justus Scaliger (1540-1609), is actief op verschillende terreinen. Op onderzoeksgebied zijn enkele projecten gestart en worden lezingen, symposia en masterclasses georganiseerd. Tevens zijn er plannen voor een eigen publicatiereeks. Een van de belangrijkste activiteiten is het bieden van gastvrijheid aan binnen- en buitenlandse onderzoekers, de zgn. Scaliger fellows. Dit jaar zullen gastonderzoekers uit Nederland, Egypte, Duitsland, België, Polen, Hongarije en Zuid-Afrika met financiële steun van het Scaliger Instituut in Leiden onderzoek doen. Op onderwijsgebied is het streven er vooral op gericht om, in nauw overleg met de verschillende Leidse opleidingen, studenten en AIO/OIO's bekend te maken met de grote rijkdom en verscheidenheid van de Bijzondere Collecties. Een belangrijk aandeel hierin wordt geleverd door de fellows en door de Scaliger hoogleraar. Op dit moment is dat de Utrechtse filoloog Prof. dr. W.P. Gerritsen, die reeds diverse demonstratiecolleges voor studenten uit verschillende faculteiten over de 'schatten' van de UB verzorgd heeft. Binnenkort zullen ook de studenten Boekwetenschap voor een dergelijk college worden uitgenodigd. Prof. Gerritsen zal in het academisch jaar 2003-2004 worden opgevolgd door de Amerikaanse historicus Prof. dr. A. Grafton uit Princeton, onder andere auteur van een biografie van Scaliger en van het vermakelijke boekje *The footnote*.

Aangezien het materiaal dat in de Leidse Universiteitsbibliotheek bewaard wordt in hoofdzaak bestaat uit geschreven en gedrukte teksten en uit kaarten, prenten en tekeningen (zeker wanneer dit jaar ook het Leidse Prentenkabinet in de bibliotheek gehuisvest wordt), hoeft het geen verbazing te wekken dat het aandeel van leden van de Werk-

groep Boekwetenschap in de diverse activiteiten en geledingen van het Scaliger Instituut aanzienlijk is. De lezers van *Ezelsoor* zullen dan ook regelmatig op de hoogte worden gehouden van de activiteiten van het Instituut, maar men kan natuurlijk ook de website van het Instituut raadplegen: <http://bc.leidenuniv.nl/scaligerinstituut/>.

Josephus Justus Scaliger (1540-1609).
Ets door C. de Passe.

Franse manuscripten

Het Haagse Museum Meermanno-Westreenianum / Museum van het Boek, heeft na anderhalf jaar sluiting vanwege ingrijpende verbouwingen, zijn deuren heropend met de tentoonstelling *Praal, ernst en emotie. De wereld van het Franse middeleeuwse handschrift*. De tentoonstelling laat een groot aantal Franse manuscripten uit Nederlands bezit zien. De meeste stukken komen uit de Koninklijke Bibliotheek, maar ook de universiteits-bibliotheken, Teylers Museum, Rijksmuseum Twenthe en uiteraard Museum Meermanno, hebben handschriften afgestaan. Uitgangspunt voor de presentatie vormt de maatschappelijke functie van het middeleeuwse boek. Opdrachtgevers (kerkelijk en wereldlijk), cliëntèle (kloosters, universiteiten, particulieren) en gebruik (privé devotie, pronk, meecnaat) worden belicht, maar ook de wijze van productie krijgt volop aandacht. De tentoonstelling wordt begeleid door een prachtig geïllustreerde catalogus van de hand van Anne S. Korteweg, conservator Middeleeuwse handschriften van de Koninklijke Bibliotheek. Tegelijkertijd is ook een website gereed gekomen, waarin alle miniaturen in bezit van de Koninklijke Bibliotheek en Museum Meermanno worden ontsloten (te bereiken via de websites van beide instellingen: www.kb.nl of www.meermanno.nl).

Nelke Bartelings

Pas Verschenen

J. Andersen & E. Sauer (eds.), *Books and readers in early modern England. Material studies* (Philadelphia, 2001)

P. Arents, *De bibliotheek van Pieter Pauwel Rubens: een reconstructie* (Antwerpen, 2001) [*De Gulden Passer*, jaarboek 2000-2001] (bewerkt door F. Baudouin, L. Baudouin, E. Cockx-Indestege, J. De Bie, M. de Schepper; eindredactie A.K.L. Thys)

Sabrina Alcorn Baron et al. (eds.), *The reader revealed* (Washington, 2001).

A. Bartram, *Five hundred years of book design* (New Haven/London, 2001)

J.A. Bots, J. Schillings (éds.), *Lettres d'Elie Luzac à Jean Henri Samuel Formey (1748-1770). Regard sur les coulisses de la librairie hollandaise du XVIIIe siècle* (Paris, 2001)

P.J. Buijnsters, L. Buijnsters-Smets, *Lust en leering. Geschiedenis van het Nederlandse kinderboek in de negentiende eeuw* (Zwolle, 2001)

P. Delsaerdt, *Suam quisque bibliothecam. Boekhandel en particulier boekenbezit aan de oude Leuvense universiteit 16de-18de eeuw* (Leuven, 2001)

Het kabinet van Robert Fruin

Voor een ieder met belangstelling voor onze vaderlandse geschiedschrijving is de Leidse hoogleraar Robert Fruin een begrip. Wellicht is het minder bekend dat deze liberale historicus contemporaine prentverbeeldingen van historisch markante gebeurtenissen als een serieuze bron beschouwde. Dit blijkt onder andere uit de expertisecorrespondentie tussen Fruin en de antiquaar Frederik Muller, maar ook uit zijn vriendschappelijke contacten met J.Ph. van der Kellen, toenmalig directeur van het Amsterdamse en het Leidse Prentenkabinet, en de Leidse prentenverzamelaar J.T. Bodel Nijenhuis.

Ter gelegenheid van zijn vijftienvijftig-jarig professoraat werd Fruin in 1885 gehuldigd met een toepasselijk geschenk. Hij ontving 118 historieprenten, opgeborgen in een speciaal daarvoor gemaakte portefeuille-kast die was ontworpen door niemand minder dan de landsarchitect P.J.H. Cuypers. De initiatiefnemers van het project, onder wie Fruins opvolger J.P. Blok en de rijksarchivaris S. Muller Frz, hebben voor de keuze van de prenten Van der Kellen geconsulteerd. De door de bank genomen goede kwaliteit van de bladen zal zeker het resultaat zijn geweest van deze adviezen. De collectie prenten omvat, conform de ideeën van Fruin, een chronologisch gerangschikt beeldoverzicht van onze vaderlandse geschiedenis, van de zestiende tot en met het eind van de achttiende eeuw. Het zal niet verwonderen dat de nadruk ligt op de tachtigjarige oorlog, die Fruin beschouwde als wegbereider voor de eigen tijd.

Na het overlijden van Fruin in 1899 kwam de kast met inhoud in het bezit van zijn leerling en opvolger P.J. Blok, een van de initiatiefnemers van het project, wiens erven het in 1952 aan de Lakenhal schonken.

Voor het eerst sinds een eeuw zijn (of waren) kast en prenten te zien in de Lakenhal - in 1902 werden alleen de prenten tentoongesteld, zonder enige vorm van uitleg - en wordt achtergrondinformatie gegeven in een begeleidend boekje. Beide zijn het resultaat van een samenwerking tussen museum en universiteit. Pauline Haak, studente kunstgeschiedenis, werd door de Lakenhal in de gelegenheid gesteld om onder intensieve begeleiding van hoofdconservator Christiaan Vogelaar, scriptieonderzoek te doen en de tentoonstelling voor te bereiden.

Ten behoeve van de tentoonstelling is een selectie gemaakt die (zoveel mogelijk) recht doet aan de oorspronkelijke ordening in de portefeuille en daarmee een typisch negen-

tiende-eeuwse visie illustreert op de geschiedschrijving zoals Fruin propageerde: een nuchter beeld van politieke, staatkundige en militaire hoogtepunten, afgewisseld met portretten van de boegbeelden van ons cultureel verleden. Dat de voorstellingen op de prenten geen objectieve ooggetuigenissen zijn, maar terug zijn te voeren op bestaande beeldconventies, was men zich in de negentiende eeuw niet bewust.

De portefeuille-kast met prenten is een combinatie van twee verschillende tradities: enerzijds de gespecialiseerde verzamelingen uit de achttiende eeuw die werden bewaard in speciaal daarvoor vervaardigde bergkasten, anderzijds het zogenaamde album amicorum, een vriendenalbum dat werd samengesteld ter gelegenheid van een jubileum of een andere bijzondere gebeurtenis. In de tentoonstelling zijn nog enkele voorbeelden te zien van een geschenk als dat aan Fruin.

In het aantrekkelijk ogende en informatieve boekje wordt ingegaan op de persoon van Fruin en de voorbereidingen die werden getroffen om het jubileumgeschenk te realiseren. Een belangrijk deel van de tekst is gewijd aan de historische context van de voorstellingen op de prenten, want daar ging het Fruin uiteindelijk om. De rijk geïllustreerde publicatie, uitgegeven in een reeks over onderdelen van de collecties in de Lakenhal, is meer dan een inhoudelijke begeleiding van de tentoonstelling: ook als opzichzelf staande uitgave staat het boekje garant voor een avond interessant leesgenoege.

Samenwerking tussen Lakenhal en universiteit is een goede zaak. De afgelopen jaren heeft de directeur van de Lakenhal, Jetteke Bolten, bewezen open te staan voor allerlei initiatieven in die richting, niet alleen van kunsthistorici. Men mag hopen dat een dergelijke vruchtbare uitwisseling van expertise en mogelijkheden het komende decennium alleen maar wordt geïntensiveerd en misschien zelfs wordt geformaliseerd. Aan de Lakenhal zal het niet liggen.

Nelke Bartelings

Pauline Haak en Christiaan Vogelaar, *Het kabinet van Robert Fruin. Een 19de-eeuwse kijk op de vaderlandse geschiedenis*, Leiden (Stedelijk Museum de Lakenhal) 2001

G. Fragnito (ed.), *Church, censorship and culture in early modern Italy* (Cambridge, 2001)

P. Goddijn, *Westerse boekbindtechnieken van de Middeleeuwen tot heden. Een handleiding voor het maken van boekmodellen* (Amsterdam, 2001)

L. Hellinga-Querido et al. (eds.), *The bookshop of the world. The role of the Low Countries in the book-trade 1473-1941* ('t Goy-Houten, 2001)

J.M.H.J. Hemels & H. Demoet (red.), *Loodvrij en digitaal. Visies op innovatie in grafische communicatie* (Alphen a/d Rijn, 2001)

B. Hochman, *Getting at the author. Reimagining books and reading in the age of American realism* (University of Massachusetts Press, 2001)

P. Isaac & B. McKay (eds.), *The moving market. Continuity and change in the book trade* (Winchester/New Castle [Del.], 2001)

E.M. van Meerkerk, *Achter de schermen van het boekbedrijf. Henri du Sauzet (1687-1754) in de wereld van de uitgeverij en boekhandel in de Republiek* (Amsterdam/Utrecht, 2001)

R. Myers (ed.), *Stationers' Company: A history of the later years, 1800-2000* (Chichester, 2001)

Miniaturisten in Istanbul

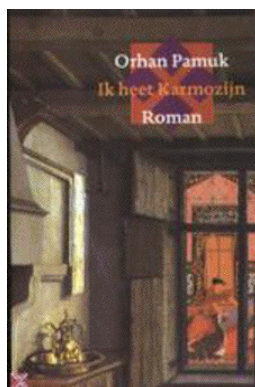
Het is omstreeks 1560 en een van de miniaturisten van het Osmaanse hof wandelt door Venetië, bezoekt kerken, palazzi en de gebouwen van de Venetiaanse senaat, en raakt daar overdonderd door de immense hoeveelheid portretten die hij overal ziet. Het zich op realistische wijze laten afbeelden lijkt de grote mode onder het Venetiaanse patriciaat. Ja, zelfs in religieuze voorstellingen krijgen de hoofdrolspelers de gelaatstreken van herkenbare burgers aangemeten. De miniaturist is verbijsterd, maar raakt ook gefascineerd. Hoe anders is het in de Osmaanse kunst. De miniaturen die hij voor de sultan maakt, voegen zich naar eeuwenoude conventies waarin voor de dagelijkse werkelijkheid geen plaats is. Zorgvuldig bewaken hij en zijn medewerkers in het atelier de tradities van de Perzische miniatureschilderkunst. Niet vernieuwing is van belang of de uniciteit van de kunstenaar, maar juist het in stand houden van die tradities.

De Italiaanse kunstenaars maken niet allen veel portretten, ze maken ook gebruik van perspectief, ze beelden de wereld af op de manier waarop de mens die waarneemt. De miniatureschilders proberen niet het perspectief van de mens maar dat van God weer te geven. Dat God in de Koran een verbod op het afbeelden van mensen heeft gegeven, zorgt al voor genoeg schuldgevoel bij de illuminatoren. Ze zijn dan ook geen schilders, ze zijn boekverluchters, in de ware zin van het woord: ze zorgen voor verfraaiing van het geschreven woord, dat altijd belangrijker is. Dat de westerse kunstenaars schilderijen maken die een wereld op zich vormen, laat zien hoe ver ze verwijderd zijn van het ware geloof.

Dit contrast tussen de oosterse en westerse kunst is een centraal thema in de onlangs in het Nederlands vertaalde roman van Orhan Pamuk, *Ik heet Karmozijn* (*Benim adım kirmızı*, 1998). De reis naar Venetië komt in de roman slechts ter sprake in flashbacks; het eigenlijke verhaal speelt zich af in slechts enkele dagen aan het einde van de 16de eeuw. Sultan Murad III heeft een van zijn miniaturisten, steeds aangeduid als Oom, de opdracht gegeven een boek met miniaturen te maken op de wijze van de

Italianen, als geschenk voor de Venetiaanse doge. De productie van dit boek vindt plaats in het geheim om kritiek van religieuze kant te voorkomen. De ontwikkelingen rond dit boek leiden in de roman tot drie moorden, intriges en onthullingen, een scheiding en een huwelijk.

Pamuk koos voor een originele vertelwijze. Elk van de hoofdpersonen doet zijn of haar verhaal en de gebeurtenissen ontvouwen zich stukje bij beetje, steeds gezien vanuit een ander perspectief. Centrale personages zijn de mooie Sjekure, wier man na jaren nog steeds niet is teruggekeerd uit de oorlog, en de wat boerse Kara die al sinds jaren een zwak voor haar koestert. Kara is door Sjekure's Oom naar Istanbul geroepen om hem te assisteren bij het geheime boek. De miniaturisten uit het atelier, optredend onder de bijnamen Ooievaar, Vlinder en Olijf, hebben elk een deel bijgedragen aan het boek, ieder naar zijn eigen vermogen. De moord op een vierde illu-

minator veroorzaakt hevige beroering en brengt bovendien de voortgang van het boek in gevaar. Pamuk voert niet alleen de personen op als sprekers, sommige hoofdstukken worden verteld door minder voor de hand liggende 'personages', zoals een gouden muntstuk, een getekend paard, een lijk of het bloedrode karmozijn van de titel.

In een interview op de webversie van *The Borzoi Reader*, een publicatie van Pamuks Amerikaanse uitgeverij Alfred A. Knopf, bekent de schrijver dat hij zichzelf heeft geportretteerd in het jongetje Orhan, de jongste zoon van Sjekure. Pamuk wilde op deze manier een persoonlijke noot toevoegen aan de roman. Deze Orhan is te vergelijken met de signatuur die sommige miniaturisten heimelijk op hun miniaturen zetten. Er is

geen kunst zonder kunstenaar. De miniaturisten gaan zover blindheid te beschouwen als de grootste beloning van een lang kunstenaarsleven. Een goede schilder hoeft immers niet de dagelijkse werkelijkheid om zich heen te zien om een goede miniatuur te maken. In het geheim verlangen de illuminatoren allen naar het hebben van een eigen stijl. En het hebben van een eigen stijl leidt in een detective-achtige ontknoping tenslotte tot de onthulling van de moordenaar. Sjekure zegt op het einde dat Orhan ongetwijfeld veel leugens heeft verteld om te verhaal te verfraaien. Zijn de verschillen tussen oost en west dan minder groot dan ze lijken?

Ik heet Karmozijn is niet de eerste roman van Pamuk waarin boeken een belangrijke rol spelen. In *Het nieuwe leven* (*Yeni hayat*, 1994) werd de hoofdrolspeler door een geheimzinnig boek, waarvan de inhoud aan de lezer onbekend blijft, aangezet tot het ondernemen van een ware ontdekkingsreis. En in *Het huis van de stille* (*Sessiz ev*, 1995) speelt een ongeschreven boek een belangrijke rol, een boek waarin een brug tussen het oosten en het westen geslagen had moeten worden. Het boek in *Ik heet Karmozijn* wordt ook niet voltooid. Wanneer de moordenaar aan het einde van de roman concludeert dat het geen zin heeft de Europese tradities te willen imiteren en het besluit neemt naar het Moghulrijk te vluchten, land van ongerepte tradities naar hij meent, steekt de schrijver daar een stokje voor.

De verschillen tussen oost en west vormen een rode draad in het werk van Pamuk. Gezien de internationale gebeurtenissen van het laatste kwart van het vorige jaar (de vertaling in het Engels verscheen ongeveer gelijktijdig met die in het Nederlands), werd Pamuk dan ook herhaaldelijk om commentaar gevraagd. Hij heeft zich hieraan niet willen onttrekken en publiceerde enkele beschouwingen (*Guardian*, 29 september en *The New York Review of Books*, 15 november), maar hij liet zich gelukkig niet verleiden de geschiedenis van Sjekure en Kara in de actualiteit te trekken.

J. Schaeps

Orhan Pamuk, *Ik heet Karmozijn*, Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam 2001, 523 p., € 31,70

M. van Otegem, *A bibliography of the works of Descartes (1637-1704)*, 2 vols. (Utrecht, 2002)

C.S. Clegg, *Press censorship in Jacobean England* (Cambridge, 2001)

M.C. Plomp et al (red.), *Hartstochtelijk verzameld. Beroemde tekeningen in 18de-eeuwse Hollandse collecties* (Parijs/Bussum, 2001)

Isabel Rivers (ed.), *Books and their readers in 18th-century England: New essays* (London, 2001)

L.Ph. Sloos, *Voor den dienst der Armée. De militaire uitgeverij-boekhandel De Gebroeders Van Cleef te 's-Gravenhage en te Amsterdam 1739-1967*. Met een bibliografische catalogus van het militair uitgavenfonds (Amsterdam, 2001)

A.G. van der Steur, *'Werken en studeren, het eenige doel van mijn leven.'* *De boekhistoricus, musicoloog, bibliothecaris en archivaris Jan Willem Enschedé (1865-1926)* (Haarlem, 2001)

A. Weedon, *Victorian publishing. The economics of book production for a mass market* (London, 2001)

M.C. Plomp, *Hartstochtelijk verzameld. 18de-eeuwse Hollandse verzamelaars van tekeningen en hun collecties* (Parijs/Bussum, 2001)

De Koninklijke Bibliotheek: Cultureel erfgoed of praktisch nut?

Tijdens het eerste semester van het jaar 2001-2002 werd binnen de afstudeervariant Boekwetenschap de cursus Cultureel Erfgoed vs. Praktisch Nut? De Geschiedenis van de Koninklijke Bibliotheek in de Vroege Negentiende Eeuw aangeboden. Het vak werd gecoördineerd door Paul Hoftijzer en Marieke van Delft (KB). Alle colleges voor dit vak vonden plaats in de KB in Den Haag. De algemene doelstelling van de cursus was om dieper in te gaan op een aantal aspecten van de vroege geschiedenis van de KB. Natuurlijk is er over de historie van de bibliotheek al veel bekend, onder meer dankzij de publicaties van L. Brummel en van P. Klein en M. Klein-Meijer. Het bijzondere van deze collegereeks was dat hiervoor ook gebruik kon worden gemaakt van een aantal bronnen die totnogtoe weinig zijn onderzocht. In het archief van de KB bevinden zich namelijk niet alleen aanwinstregisters en leenregisters, maar ook correspondentie van heel uiteenlopende aard en notities van bezoekers. Aan de hand van deze archiefstukken kan nieuw onderzoek worden gedaan naar, bijvoorbeeld, de manier van collectievorming, naar de doelstellingen van de verschillende bibliothecarissen, of naar de invloed van vooraanstaande politici.

Het college werd gevolgd door een selecte groep van vier studenten. Twee van deze vier studenten, Dorien Haagsma en Mariska Roos, volgden tijdens dezelfde periode naast dit college ook een stage op de afdeling Bijzondere Collecties. Mienke Pallada had al eerder een stage binnen de KB afgerond.

Vanwege het kleine aantal deelnemers konden de vereisten voor de cursus redelijk flexibel en persoonlijk ingevuld worden. De cursus bestond uit twee onderdelen. Ten eerste was er een gezamenlijk project, waarvoor is afgesproken dat deze over de bewaard gebleven leenregisters zou gaan. Tussen 1799 en 1908 is in een (niet altijd even leesbaar) handschrift bijgehouden welke boeken werden uitgeleend en door welke lener. Voor het werkcollege is er gekeken naar een periode van ongeveer zestien maanden in 1800 en 1801. Dit kwam neer op ongeveer 220 uitleningen per deelnemer. Het is waarschijnlijk voorbarig om aan dit beperkte onderzoek al diepgaande conclusies te verbinden, maar er is wel een aantal dingen die direct opvallen bij het doornemen van deze leenregisters. Zo zijn er bijvoorbeeld personen die erg vaak naar de bibliotheek terugkeren, en die ook

bij ieder uitlening steeds grote aantallen boeken meenemen. Verder blijkt ook dat staatslieden niet alleen die werken meenamen waarvan verwacht kan worden dat zij relevant waren voor hun werkzaamheden bij de regering. Hoewel de rubriek die in Flament's catalogus de "Fraaije Letteren" wordt genoemd zeker niet het grootste deel uitmaakte van de KB collectie in 1800, werden er toch behoorlijk wat letterkundige werken uitgeleend.

Na een aantal inleidende colleges in september en de eerste kennismaking met het archief kreeg iedereen ook de gelegenheid om een individueel onderzoeksonderwerp te kiezen. Met behulp van

de in het archief van de KB aanwezige bronnen konden de al bestaande historische overzichten op enkele heel specifieke punten worden uitgediept en verder aangekleed. Mienke Pallada heeft onderzoek gedaan naar de schenkingen van Koning Willem I, die in 1815 koning werd van een verenigd Nederlands en Belgisch koninkrijk. Willem I was de zoon van de stadhouder Willem V, wiens bibliotheek als basis diende voor de in 1798 opgerichte Koninklijke Bibliotheek. De invloed van Willem I kan worden afgeleid uit de aanwinstregisters en uit de correspondentie die de koning met de KB onderhield via zijn ministers Falck en Van Ewijck. Willem I kan verantwoordelijk worden geacht voor enkele van de belangrijkste aanwinsten van de KB uit de eerste helft van de negentiende eeuw, waaronder de verzameling Delfosse in 1825, de bibliotheek van G. Gérard in 1819, de collectie Lupus en de collectie van Archivarius van Wijn in 1833. De laatste twee collecties bevatten veel kostbare handschriften en deze vormen nog steeds de belangrijkste kern van de Middeleeuwse handschriftencollectie van de KB.

Mariska Roos heeft gekeken naar de invloed van minister Thorbecke. In zijn *Geschiedenis der Koninklijke Bibliotheek* schetst Brummel Thorbecke als een zeer bemoeizuchtige man die zich intensief bezighield met het aanschafbeleid van de KB. Dit beeld wordt bevestigd in de van Thorbecke bewaard gebleven brieven. Het blijkt dat Thorbecke's bemoeizucht zich zelfs

uitstrekke tot aan de stookkosten van het gebouw. Thorbecke's ideeën over de doelstellingen van de KB kunnen voor een deel ook worden afgeleid uit zijn reacties op de lijsten die door bibliothecaris Holtrop zijn opgesteld, met daarop de ter aanschaf voorgestelde werken. Dorien Haagsma richtte haar onderzoek op de invloed en de doelstellingen van bibliothecaris Campbell. Deze was een van de centrale figuren in de redactie van *De Nederlandse Spectator* en was ook zeer vertrouwd met andere medewerkers en boekverzamelaars zoals Bakhuizen Van den Brink en Van der Aa. Aan de hand van de bewaard gebleven briefwisselingen en aanwinstregisters is geprobeerd een antwoord te geven op de vraag in hoeverre Campbells werkzaamheden voor *De Nederlandsche Spectator* invloed hadden op het aanschafbeleid van de KB in deze periode.

Mijn eigen onderzoek tenslotte ging over de aankoop van één specifieke boekverzameling, namelijk die van de Leidse jurist Johan de Wal. Dit type onderzoek sluit aan op studies die al eerder door medewerkers van de KB zijn gedaan voor het boek *Verzamelaars en verzamelingen*. De collectie van De Wal wordt in dit boek echter niet besproken. De omvangrijke verzameling is in 1877 voor de KB aangekocht en bestond uit meer dan 17.000 banden. Hiermee was het naar omvang de grootste aanwinst tijdens Campbells directoraat. In het archief van de KB is de correspondentie tussen De Wal, Campbell en minister Heemskerk terug te vinden. Met behulp van deze briefwisselingen kan een goed beeld worden verkregen van de manier waarop de boekverzameling in het bezit is gekomen van de KB.

In de loop van November is een aantal van de voorlopige onderzoeksresultaten gepresenteerd door middel van referaten. Het bleek dat in de verschillende onderzoeken de tegenstelling die in de naam van de collegereeks is uitgedrukt, namelijk die tussen publiek belang en cultureel erfgoed, vaak als een rode draad terugkwam. Door onderzoek te doen naar bepaalde afgebakende aspecten van de geschiedenis van de Koninklijke Bibliotheek komt op een indirecte manier ook de kwestie naar voren hoe de instelling zich wilde etaleren tegenover haar gebruikers. Terwijl in haar beginjaren de KB de duidelijke doelstelling had om de overheidsambtenaren van bruikbare werken te kunnen voorzien, lijken de verschillende schenkingen en voorstellen tot aankoop van koning Willem I niet altijd te passen binnen deze doelstelling. Ook minister Thorbecke wilde dat de KB zich manifesteerde als een instrument voor de regering, maar kreeg hierbij vaak tegenwerking van bibliothecaris Holtrop, die de KB meer zag als een wetenschappelijke bibliotheek en die meer belang leek te hechten aan de aanschaf van kostbare en zeldzame werken. Vanwege de beperkte beschikbare tijd zijn de voor dit

werkcollege verrichte onderzoeken helaas nog onvolledig en kunnen er alleen nog voorlopige conclusies aan verbonden worden. Wel is duidelijk dat de Koninklijke Bibliotheek enkele zeer nuttige bouwstoffen in het bezit heeft over haar eigen geschiedenis. Deze bouwstoffen kunnen van grote waarde zijn voor iedereen die geïnteresseerd is in boekverzamelaars, in leesgedrag in de negentiende eeuw, of in de ontwikkeling van wetenschappelijke bibliotheken in het algemeen.

Peter Verhaar

'Read here a little, that thou mayst know much'

In de Folger Shakespeare Library in Washington was deze winter onder de titel *The reader revealed* een kleine maar boeiende tentoonstelling te zien over alle mogelijke aspecten van het lezen in de vroegmoderne periode. Nu is de Folger Library op zich zelf al een bezienswaardigheid, want wie verwacht in de schaduw van de imposante Library of Congress in een typisch jaren dertig gebouw een complete reconstructie aan te treffen van een Elizabethaanse ridderzaal? Door een gordijntje kan men bovendien een blik werpen in de 'Reading Room' waar een handjevol begenadigde onderzoekers studie verricht naar Shakespeare en zijn tijd.

De geschiedenis van het lezen in de vroegmoderne tijd maakt op dit moment vooral in de Angelsaksische wereld een enorme hausse door, getuige recente studies als K. Sharpe, *Reading revolutions. The politics of reading in early modern England* (New Haven/London, 2000) en bundels als *Books and readers in early modern England. Material studies*, eds. Jennifer Andersen & Elizabeth Sauer (Philadelphia, 2001).

In de tentoonstelling, die groten-deels werd samengesteld uit eigen bezit van de Folger, werd vooral de materiële leescultuur getoond. Hoe leerde men lezen, wat voor hulpmiddelen

D. Scott Kastan,
Shakespeare and the book (Cambridge, 2001)

A.J. West, *The Shakespeare First Folio: The history of the book, vol. I, An account of the First Folio based on its sales and prices, 1623-2000* (Oxford, 2001)

Agenda Binnenland

Amsterdam, UvA Bibliotheek, 100 delen *Werken Linschoten-Vereeniging*. 13 maart tot en met 31 mei 2002

Amsterdam, *Arti et Amicitiae, Not I (bedtime): Beckett's werk als referentie voor beeldende kunst*. tot en met 12 mei 2002

Amsterdam, Rijksmuseum, *Tekeningen uit de Gordon atlas (Zuid Afrika)*, tot en met 14 juli 2002

Amsterdam, Museum het Rembrandthuis, *Het mysterie van de jonge Rembrandt*. 20 februari tot en met 26 mei 2002

Den Haag, Museum Meermanno, *Praal, ernst en emotie. De wereld van het Franse middeleeuwse handschrift*. 16 febr. tot en met 12 mei 2002

Haarlem, *De Hallen, Ontvelde plekken: over strips en beeldende kunst*. tot en met 16 juni 2002

(van brillen tot allerhande leesmeubilaire) werden bij het lezen gebruikt, op welke manier werd al bij de productie van handschriften en boeken met de lezer rekening gehouden en hoe werden boeken in de echte praktijk gelezen en bewaard? Aardig was dat ook Nederlands materiaal werd getoond, zoals bijgaande titelprent van het Engels-Nederlandse woordenboek van Willem Sewel (Amsterdam, 1691), waarbij de auteur afgebeeld is, gezeten achter een fraaie lezenaar. Ook een embleem van Jacob Cats was tentoongesteld, waarop onder het motto 'Birds of one feather will flock together' een deugdzame jonge vrouw is afgebeeld die liever haar 'heilig boek' leest dan dat zij zich door een gladder vrijer laat versieren. Het aandoenlijkste onderdeel van de tentoonstelling waren de vitrines waarin werd getoond welke sporen lezers zoal in hun boeken hebben achtergelaten. Zo schreef een schooljongen aan het einde van een van

zijn vader gekregen Nieuw Testament uit 1568: 'William Hill is my name; / the right owner of this same; / if i learne it not I am to blame; / for my father gave it mee to that ende /

bicaus hee is my cheifest freind.' Bij de tentoonstelling verscheen een fraai geïllustreerde catalogus met een aantal inspirerende inleidende essays onder redactie van Sabrina Alcorn Baron.

Paul Hoftijzer

Boeken over boeken van Academic Press Leiden

Nieuw bij Academic Press Leiden Voorjaar 2002

Kees Fens, *Lijden, liefhebben en schrijven*

Een selectie uit de "maandagstukken": de mooiste essays van Nederlands bekendste literatuurcriticus uitgegeven in een bijzondere editie met beperkte oplage

c. 200 pp., gebonden, ISBN 90-74372-22-8, c. € 25,00

Nog verkrijgbaar:

Jacques den Haan, *Een instinct voor boeken*

"Onderhoudende teksten" — NRC-HANDELSBLAD

14 + 129 pp., 12x18cm, ISBN 90-74372-21-X, € 11,30

Peter Davidson, *The Vocal Forest: A Study of the Context of Three Low Countries Printers' Devices of the Seventeenth Century*

Geïllustreerd, xii + 66 pp., bibliografie, 16x32cm, ISBN 90-74372-15-5, € 13,15

APL boeken zijn verkrijgbaar bij de betere boekhandel of rechtstreeks te bestellen bij de uitgeverij voor franco toezending:
APL - Postbus 9515 - 2300 RA Leiden - apl@let.leidenuniv.nl - tel. 071-527 2141 - fax 071-527 2149

Op boekenreis van Frankfurt naar Münster

De traditionele Frankfurt reis voerde afgelopen herfst niet minder dan achttien Leidse studenten en docenten Boekwetenschap naar meer dan alleen de Duitse boekenhoofdstad. Museumbezoek in Mainz, overnachtingen in een jeugdherberg in Bingen, lange, lange diners in Bad Homburg, en collegiale bezoeken aan de afdeling boekgeschiedenis in Münster waren slechts een paar onderdelen van het programma. Natuurlijk bezochten we ook de Buchmesse in Frankfurt, waar sommigen gratis parkeerden door zich voor te doen als 'Press' (Academic 'Press' Leiden), een student Harry Mulisch bijna omver liep (of omgekeerd), en waar natuurlijk diverse afspraken geregeld waren met een interessante mensen uit de internationale wereld van het boek.

De jaarlijkse studiereis vond dit jaar plaats van woensdag 10 tot vrijdag 12 oktober. De opkomst was voor onze relatief kleine afstudeerrichting groot te noemen: vijftien studenten en drie docenten. Er was besloten woensdag eerst het Gutenberg Museum in Mainz te bezoeken. Het museum is na een ingrijpende verbouwing ten behoeve van de grote Gutenberg herdenkingstentoonstelling in 2000 weer voor het publiek geopend en toont op verschillende verdiepingen verschillende aspecten van de boekdrukkunst. Zo zijn er verschillende typen drukpersen te bewonderen, evenals een rijke papiercollectie en vele boeken. Pièce de résistance is natuurlijk de tweedelige Gutenberg bijbel, die met ander zeldzaam drukwerk van Gutenberg c.s. wordt bewaard in een enorme kluis. Door de veelheid aan materiaal maakte het museum op mij een warrige indruk: de ruimtes hadden geen duidelijke looproute, de informatie was onduidelijk en alleen in het Duits, en er werden zoveel oudere drukken bij elkaar tentoongesteld dat ik een beetje last kreeg van 'oude-drukken-moeheid'.

Ook de donderdag werd een dag van vele indrukken. De Frankfurter Buchmesse wordt elk jaar gehouden in een complex van acht enorme hallen, waartussen de bezoekers door middel van pendelbusjes en lopende trottoirs vervoerd worden. Elke hal heeft zijn eigen thema: internationale uitgevers, kinder-

boeken, comics, kunst(enaars)-boeken, nieuwe ontwikkelingen, bibliotheek en media, etc. Die dag hadden we twee afspraken met oud-studenten Boekwetenschap, die inmiddels in de uitgeverijwereld werkzaam zijn. Joyce Rodenhuis was eerst werkzaam bij Oxford University Press en werkt nu als vertegenwoordiger voor Elsevier Science. Wat mij vooral opviel aan haar verhaal, naast haar enthousiasme, was het grote commerciële element in haar werk. In de loop van de middag hadden we een afspraak met Anette Dal van Egmont Children's Books, een kinderboeken-uitgeverij. Zij houdt zich vooral bezig met het verkopen van de rechten op de titels van hun uitgeverij. Zij liet veel voorbeelden zien uit hun fonds.

Aan het einde van de laatste dag hadden we, halverwege op de terugreis naar Nederland, een afspraak in Münster met Prof. Gabriele Müller-Oberhäuser en haar staf. Aan de Universiteit van Münster bestaat bij de Vakgroep Engels net zoals in Leiden een afdeling Boekwe-

53. Frankfurter Buchmesse

tenschap. Het was een vreemde gewaarwording te horen dat de studenten daar staan te dringen om vakken boekwetenschap te volgen. Er is zelfs voor elk vak een beperkt aantal plaatsen, omdat anders de inschrijvingen in de honderden zouden lopen! De overwerkte docenten zagen dan ook wel wat in een uitwisselingsovereenkomst met Leiden, al bestaat risico dat deze uitwisseling voornamelijk van één kant zal komen. In ieder geval zijn plannen gemaakt voor een goede samenwerking. Het bezoek aan Münster kreeg nog een dramatisch accent doordat een van de auto's onderweg betrokken raakte bij een ongeluk, dat met de enorme snelheden die op de *Autobahn* gereden worden, makkelijk veel erger had kunnen aflopen. Daarom des te meer was het goed dat iedereen vrijdagavond laat weer moe, maar voldaan en veilig thuis was.

Mariska Roos

Het Arabische boek in Parijs

De Franse hoofdstad heeft het afgelopen jaar volop aandacht geschonken aan het Arabische boek. Het Musée du Louvre en de Bibliothèque Nationale richtten beide een tentoonstelling in, elk met een eigen invalshoek, elk begeleid door een uitvoerige catalogus en elk met geheel verschillende resultaten. De tentoonstelling in het Louvre (april tot juli 2001) was getiteld *L'Étrange et le Merveilleux en terres d'Islam*. Hoewel niet met zoveel woorden gezegd in de catalogus, kan de tentoonstelling gezien worden als het late vervolg op een in 1974 in Parijs gehouden colloquium met vrijwel dezelfde titel (Mohamed Arkoun (ed.), *L'étrange et le merveilleux dans l'Islam médiéval. Actes du colloque tenu au Collège de France à Paris*, en mars 1974 (Parijs 1978).

Als uitgangspunt voor de tentoonstelling diende het *Ajâ'ib al-makhlûqât* (Over het wonderbaarlijke) van de dertiende-eeuwse geograaf al-Qazwîni. Dit boek, dat is overgeleverd in vele (verluchte) handschriften, vormt een combinatie van een geografie, een reisboek, een encyclopedie en een sprookjesboek. Het wemelt van de demonen, monsters, duivels, engelen, fabeldieren en vreemde volken. Al-Qazwîni's geografie, of beter kosmografie, staat aan de wieg van een heel genre en is er tevens het bekendste en meest populaire voorbeeld van. Het *Ajâ'ib al-makhlûqât* borduurt voort op verzamelingen wonderbaarlijke verhalen die vanaf de negende eeuw voorkwamen, maar breidt deze uit tot een overzicht dat de hele bekende (en onbekende) wereld, inclusief de zeeën en de hemel beschrijft.

Het werk van al-Qazwîni en zijn navolgers dankt zijn populariteit voor een belangrijk deel aan hun illustraties. Kosmografieën waren in de eerste plaats ontspanningsliteratuur en daarom vooral in trek bij vorsten en hooggeplaatsten. Deze lieten vaak luxueuze kopieën van het werk maken en zetten de beste illuminatoren aan het werk, hetgeen geresulteerd heeft in tal van oogstrelende miniaturen. De catalogus beeldt zo'n 160 van deze meesterwerkjes in uitstekende fotografie af. Hoewel de tentoonstelling niet alleen boeken of miniaturen laat zien – ook textiel, metaalwerk en keramiek

zijn vertegenwoordigd – vormen deze ruim de meerderheid.

Al dit fraais wordt voorafgegaan door een hoofdstuk over wat voor velen het bekendste Arabische boek is, 1001 Nacht (Alf layla wa-layla). Dit hoofdstuk is ronduit teleurstellend. Het beperkt zich tot enkele Franse uitgaven van deze verhalencyclus met als belangrijkste een editie uit 1926-'32, geïllustreerd door Léon Carré, een van Frankrijks belangrijkste oriëntalist (voor de liefhebbers: veilinghuis The Romantic Agony in Brussel veilt in maart verschillende van zijn tekeningen). De ramadan-tentoonstelling in de Leidse Universiteitsbibliotheek uit 1994 over hetzelfde onderwerp was dan heel wat informatiever. Dit tekort wordt gelukkig meer dan goed gemaakt in de rest van de catalogus (en tentoonstelling).

Iets later dan het Louvre organiseerde de Bibliothèque Nationale de tentoonstelling L'art du livre arabe, du manuscrit au livre d'artiste (oktober 2001 tot januari 2002). De opzet was didactisch van aard en de getoonde objecten waren vrijwel allemaal afkomstig uit het rijke bezit van de bibliotheek (7200 manuscripten). Hieronder bevinden zich Koranfragmenten in Koefisch schrift uit de 8ste eeuw tot complete en rijk geïllumineerde handschriften uit vrijwel de hele Arabische wereld tot in de 19de eeuw. Overigens waren op de tentoonstelling geen handschriften of miniaturen uit het Moghulrijk te zien, maar wel in Arabisch schrift geproduceerde christelijke teksten uit Syrië en Egypte.

Tentoonstelling en catalogus vormen een aardige introductie tot de wereld van het Arabische boek, dat in al zijn materiële aspecten het eigenlijke onderwerp was. Zo komen achtereenvolgens de drager (papyrus, perkament, papier), schrijfmateriaal, het schrift, verluchting, illustratie en de band aan de orde. Het gedrukte boek wordt in een afzonderlijk hoofdstuk behandeld, waarbij de 17de-eeuwse drukkerij van de Leidse oriëntalist Thomas Erpenius zowaar niet over het hoofd gezien wordt. De catalogus kan gezien worden als een introductie op de collecties van de bibliotheek. Alle 157 objecten zijn bovendien in fraaie kleurenfoto's afgebeeld. De inleidingen op de verschillende afdelingen zijn beknopt van opzet maar elk object wordt becommentarieerd in soms uitvoerige bijschriften.

De catalogus sluit af met een hoofdstuk gewijd aan de eigentijdse kalligrafie. Hoewel het Arabische boek tegenwoordig geen handwerk meer is, wordt de kalligrafie nog steeds in vrijwel de hele islamitische wereld beoefend als een belangrijke, niet in het laatst religieuze discipline. Hier is een tweedeling te zien tussen kalligrafen die vernieuwing zoeken binnen de traditie, soms met gebruikmaking van moderne technieken als de zeefdruk, en kalligrafen voor wie het boek niet meer in de eerste plaats een drager van teksten is, maar een object. Hun boeken krijgen haast het uiterlijk van sculpturen, zoals in het werk van de Algerijn Hamid Tibouchi, bij wie van teksten in enigerlei zin geen sprake meer is. Dergelijke boeken onderschei-

Een man met hondkop en zijn zoon. Pagina uit een fysiognomie tractaat (Firasatnama) door Mehmet ibn Mehmet al-Fenari. Istanbul, 16de eeuw.

den zich niet wezenlijk van de westerse livres d'artistes.

Niet besproken, maar nog te zien tot en met 3 maart, is de tentoonstelling Arabische Cultuur en Ottomaanse Pracht tijdens Antwerpens Gouden Eeuw (Antwerpen, Museum Plantin-Moretus), samengesteld door de Leidse hoogleraar

Ideeëngeschiedenis Alastair Hamilton. Deze expositie richt zich niet zozeer op het boek als wel op de relaties tussen het 16de-eeuwse Europa, vooral Vlaanderen, en de islamitische wereld. Dat het boek daarbij een essentiële rol vervulde, behoeft geen betoog.

Jef Schaepe

The first typewriter

As early as 1713, but particularly during the nineteenth century, people have tried to design a machine that would allow an individual to produce print indistinguishable from a printing-press. Many different mechanisms were put to the test, ranging from miniature presses to piano-like keyboards, but all were found unfit. That is, all but one. In 1873 the 'Sholes & Glidden Type-Writer' came out on the market, produced by Remington Works in New York. This machine now is recognised as the first modern typewriter.

Not that it was very successful. In fact, the machine was not even very practical, but still it was much easier to operate than its competitors. To use its keyboard, for example, one only needed to move the fingers while holding the arms and hands in their place. Other machines usually were much more elaborate to use, requiring knowledge of the mechanism itself. Moreover, most of them looked very complicated. The mechanism of the Sholes & Glidden was hidden inside a wooden case, and the only visible functionality was the keyboard. The drawbacks of this machine, however, should not be underestimated. It was sluggish, fragile, unreliable, and it printed capitals only. Of the 25,000 produced, only 5,000 were sold.

The second generation Remington typewriter, the 1878 Remington No. 2, solved the caps-only problem. This machine introduced the Shift key, allowing the user to type both lowercase and uppercase with the same set of type-bars. Other machines of the period used an extended keyboard, with separate keys for all lowercase and uppercase letters. One hardly needs to imagine this to understand that the better method was

the Shift key and the double keyboard vanished from the typewriter design completely. In fact, the Shift key is what we still use today. One other thing that the Remington No. 2 improved was the carriage-return. The first model was largely based on a sewing-machine – it stood on a table and the carriage-return was a foot treadle. In addition to the Shift key, the No. 2 introduced the carriage-return lever. These changes to the initial design are the two most important improvements of the Sholes & Glidden machine, and to the typewriter mechanism in general.

It is now easy to see that the Sholes & Glidden design was the blueprint for almost all typewriters created thereafter. The evidence is in fact right under your nose most of the day: the QUERTY keyboard. Christopher Latham Sholes designed his machine in such a way that the type-bars of frequently used letter-combinations would jam as little as possible, by leaving enough room between the hammers. After finishing this set-up, Samuel Soule simply connected the type-bars to the keyboard and created the universal keyboard lay-out we still use. The commonly believed myth that it is intended to slow typists down is exactly that: a myth. Sholes aimed for the opposite: he wanted typists to type as fast as possible without having to un-jam the key-bars every other word.

Typewriters have gone from a new concept in industrial design to a collector's item in just over a hundred years. The computer has replaced the typewriter in almost every office and study in the world, and for good reason. Even though the advantages of a computer are obvious – it can do the job of a hundred typists and leave all the room for correction – one may wonder, indeed, if the vanishing ricketing of the machine from our offices, and with it the admirably flawless result of a perfectly typed page, is not a terrible loss.

Marco Hokke

Boeken en prenten uit de Bibliotheca Thysiana

Het Prentenkabinet in Leiden laat van 13 mei tot en met 19 juli een keuze uit het boeken- en prentenbezit van de Bibliotheca Thysiana zien. Deze befaamde zeventiende-eeuwse bibliotheek, zo'n 100 meter van het Prentenkabinet verwijderd, werd in de afgelopen jaren grondig gerestaureerd. Zowel het gebouw als de boeken kregen een opknapbeurt en op 27 oktober 2001 werd de hernieuwde bibliotheek officieel weer opgesteld.

De tentoonstelling laat enkele van de mooiste geïllustreerde boeken uit de bibliotheek zien, vanaf de tijd van de incunabelen tot de jaren dat Johannes Thysius (1622-1653), de stichter van de bibliotheek, als verzamelaar actief was. De getoonde boeken zijn afkomstig uit Italië, Frankrijk, Duitsland, Engeland en de Nederlanden. Alle genres zijn vertegenwoordigd: architectuur- en ornamenttractaten, portretbundels, emblemata, reisboeken, schrijfboeken, historiewerken en kostuumboeken. De boeken reflecteren de belangstelling van de universele renaissance geleerde: de klassieke oudheid die als voorbeeld diende voor de eigentijdse bouwkunst, nieuwe werelden die ontdekt werden, het islamitische oosten waarmee diplomatieke contacten onderhouden werden, de natuurwetenschappen.

Op de tentoonstelling zijn bekende werken aanwezig, zoals het plantenboek van Leonard Fuchs en de kostuumprenten van Abraham de Bruyn, maar ook minder bekende boeken, zoals het stichtingsboek van de Orde van het Gulden Vlies door Guillaume Fillâtre uit 1517 of een bundel met portretten van Ottomaanse courtisane uit 1648.

Naast de boeken, die de hoofdmoot van de tentoonstelling vormen, wordt ook een selectie getoond uit de prenten die de bibliotheek bezit. Deze zijn afkomstig uit enkele verzamelbundels die Thysius kocht tussen 1649 en 1653 en zijn voornamelijk Vlaams en Frans van oorsprong. Jachtaferelen van Johannes Stradanus, zeldzaam Frans ornament, allegorieën van Crispijn de Passe en een bijzondere prent van de Hollandse parelmoersnijder Cornelis Belkin zijn enkele van de prenten die te zien zijn.

J. Schaepe

Adres: Rapenburg 65, Leiden, tel. 071-5272700. Openingstijden: elke werkdag van 9.00 tot 12.00 uur en van 13.30 tot 17.00 uur. Gesloten op 20 mei (2de Pinksterdag).

Agenda Binnenland (vervolg)

Den Haag, Letterkundig Museum, *Gerard Reve, leraar en belijder*. tot en met 26 mei 2002; *Beelden van schrijvers*. 2 maart tot en met 17 augustus 2002

Leiden, Museum voor Volkenkunde, *De bril van Anceaux. Volkenkundige foto's 1860-heden*. 8 maart tot en met 8 september 2002.

Zutphen, Stedelijk Museum, *Kwartjesboeken 1930-1941*. tot en met 2 juni 2002.

Agenda Buitenland

Antwerpen, Museum Plantin-Moretus, *Met passer en kompas. Zuid-Nederlands kapitaal en kennis als de 16de-eeuwse bouwstenen voor de VOC*. tot en met 21 juli 2002.

Parijs, Bibliothèque Nationale, *Victor Hugo, l'homme océan*. 21 maart tot en met 23 juni 2002.

Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, *Zeughaushalle, Athanasius Kircher. Eine Jubiläumsausstellung anlässlich des 400-jährigen Geburtstages des Universalgelehrten*, tot en met 27 juli 2002.

**Tentoonstellingen
in de Leidse
Universiteits-
bibliotheek**

13-6/16-7-2002

Tao Te King

19-7/25-8-2002

Judaica uit Leids bezit

Uit de Leidse Boekenwereld

Niet minder dan 17 afleveringen lang verzorgde Adriaan van der Weel ('this column') in *The Galley* een rubriek 'Personalia', waarin allerlei informatie over studenten, alumni en docenten van de sectie 'Book and Publishing Studies' van de Opleiding Engels werd gepresenteerd. De redactie van *Ezelsoor* zet deze traditie voort, maar kan dat niet wanneer zij niet gevoed wordt door informatie van de lezers. Aarzelt u dus niet.

Uit de Werkgroep Boekwetenschap kan worden gemeld dat het bestuur een kleine wijziging heeft ondergaan. Willem van der Molen is uitgetreden en zijn plaats is ingenomen door Paul Hoftijzer. De Werkgroep is zeer verheugd over de benoeming van Jan Just Witkam tot hoogleraar in de Islamitische handschriftenkunde (zie ook het interview met de jonge hoogleraar elders in dit nummer). Boudien de Vries doceert dit jaar voor de tweede keer in successie aan de Universiteit van Amsterdam in het kader van een docentenuitwisseling.

De Campagne voor Leiden van het Leids Universiteits Fonds is begonnen met de fondsenwerving voor de instelling van een nieuwe part-time sponsorleerstoel op het gebied van de nieuwe media. Een ander project van de Campagne is het Scaliger Instituut, waarover elders in dit nummer meer. Per 1 januari heeft Paul Hoftijzer het directeurschap van dit instituut overgenomen van Bart Westerweel.

Met enige droefheid heeft de Werkgroep afscheid moeten nemen van haar twee aio's, Esther Mourits en Steven Claeyens. Esther heeft inmiddels een tijdelijke baan gevonden bij het bijna voltooide *Bibliopolis* project van de Koninklijke Bibliotheek, Steven werkt nu aan de ontsluiting van het reusachtige Sijthoff archief in de Universiteitsbibliotheek. Naar hun proefschriften (over de Bibliotheca Thysiana en het Haarlemse uitgevershuis Bohn) wordt met spanning uitgezien.

Afscheid hebben wij ook moeten nemen van onze laatste lichte studentassistenten, Antoinette Kerkman, Marieke Dekkers, Mariska Roos en Annelies Hickendorf. In het kader van de in 1996 door het College van Bestuur aan de Werkgroep Boekwetenschap verleende Stimulanssubsidie hebben zij met veel inzet uiteenlopende werkzaamheden voor de Werkgroep verricht.

Academic Press Leiden heeft in het kader van de 'Publishing course 2001' onder de titel *Een instinct voor boeken* een keuze uit de artikelen van de voormalige boekverkoper en essayist Jacques den Haan (1908-1982) uitgebracht. De tekst werd bezorgd door Adriaan van der Weel. Deelnemers aan de cursus, die onder leiding stond van Anne-

miek Scholten, waren Ingrid Bouwens, Mariëlle van Es, Marleen Ettema, Dorien Haagsma en Sophie Wolthers.

De afgelopen periode zijn weer heel wat boekwetenschappers afgestudeerd. Bij Engels waren dat Dorien Zuidgeest, Cindy Ham, Lineke Ouwendijk, Judith van Kooten en Mariska Duindam en bij Nederlands Ilse van Schoonderwoerd. Wij wensen hen veel succes met hun maatschappelijke loopbaan.

De Koninklijke Bibliotheek is een vaste leverancier van stageplaatsen voor Leidse studenten Boekwetenschap. Dorien Haagsma werkte onder begeleiding van Marieke van Delft aan de Bibliografie van de Geschiedenis van het Nederlandse Boek. Zij is inmiddels opgevolgd door Antoinette Brummelink. Mariska Roos deed op de afdeling Incunabelen onder leiding van Gerard van Thienen onderzoek naar provenances en boekbanden van 500 KB wiegedrukken. Haar werk is inmiddels overgenomen door Ingrid Bouwens.

Van het alumni-front wordt het volgende gemeld. Jaap Sperling heeft een nieuwe functie bij IBM. Hij is mede verantwoordelijk voor de technische ondersteuning van de websites van de computerdivisie in Europa, het Midden-Oosten en Afrika. Claire van Eekeren is momenteel werkzaam bij Elsevier Bedrijfsinformatie BV op de afdeling 'Tijdschriften Overheid'. Zij redigeert daar diverse nieuwsbrieven. Yne Hogetoorn werkt momenteel op freelance basis voor boekhandel Gerlach in Berlijn, distributeur van een breed, internationaal aanbod aan boeken op het gebied van Arabische architectuur, kunst, geschiedenis, filosofie en wetenschap. Elly van Winden heeft haar functie bij de Haagse boekhandel Paagman ingewisseld voor die van boekverkoper bij Kooyker, met als specialisatie Talen, Geschiedenis, Filosofie, Esoterie. Eva Post heeft sinds kort een nieuwe baan als catalograaf op de Amsterdamse Universiteitsbibliotheek. Louis Sloos heeft een mooie baan gevonden bij de bibliotheek van het Legermuseum in Delft. Vorig jaar publiceerde hij de door de Amsterdamse uitgeverij De Buitenkant prachtig uitgegeven studie *Voor den dienst der Armée. De militaire uitgeverij-boekhandel De Gebroeders Van Cleef te 's-Gravenhage en te Amsterdam 1739-1967*.

COLOFON

Ezelsoor is een uitgave van de Werkgroep Boekwetenschap en Academic Press Leiden

Redactie:

N.L. Bartelings
P.G. Hoftijzer
J. Schaeps
P.A.F. Verhaar
J.J. Witkam

Bijdragen aan dit nummer:

Marco Hokke
Mariska Roos
Adriaan van der Weel

Vragen en opmerkingen:
ezelsoor@let.leidenuniv.nl

ISSN: 1568-5861